

Nr 252.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående statsunderstöd för ernående av förlikning i det s. k. Hornborgamålet; given Stockholms slott den 12 maj 1933.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Per Edvin Sköld.

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 12 maj 1933.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden UNDÉN, NOTHIN, SCHLYTER, WIGFORSS, MÖLLER, ENGBERG, EKMAN, SKÖLD.

Chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Sköld, anför:

Den 30 augusti 1932 uppdrog Kungl. Maj:t åt tre utredningsmän (revisionssekreteraren S. Turén, f. d. lantbruksingenjören A. V. Nordin och ledamoten av riksdagens första kammare godsägaren J. F. Gustafson i Domö) att, efter erforderliga utredningar och förhandlingar med vederbörande sakägare, upprätta förslag för ernående av förlikning i de till följd av Hornborgasjöns i Skaraborgs län sänkning mellan vattenverksägarna och sänkningsföretaget uppkomna tvistefrågor.

Utredningsmännen, som antogo benämningen Hornborgaförlikningen, hava den 25 april 1933 avlämnat betänkande och förslag i ämnet. Häröver hava infordrade utlåtanden avgivits av statskontoret, lantbruksstyrelsen och länsstyrelsen i Skaraborgs län.

Utredningsmännen hava till en början lämnat i huvudsak följande redogörelse för

sänkingsföretagets tillkomst och utförande.

I en den 28 december 1898 dagtecknad ansökan anhöllo tre jordägare vid Hornborgasjön hos länsstyrelsen i Skaraborgs län om förordnande för t. f. lantbruksingenjören Gustaf Sjöberg att i enlighet med lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten förrätta syn beträffande sänkning eller fullständig uttappning av nämnda sjö samt avdikning av närbelägna marker inom Bjärka, Bjurums, Sätuna, Hornborga, Broddetorps, Bolums, Norra Lundbys, Norra Vings och Stenums socknar av Gudhems och Valle härad. I anledning av denna ansökan, vilken biträdades av åtskilliga andra ägare av jord vid Hornborgasjön, förordnade länsstyrelsen den 2 februari 1899 Sjöberg att verkställa den i ansökningen omförmälda förrättningen. Efter en del förberedande undersökningar höll Sjöberg, biträdd av två gode män, sammanträde med saksägarna den 25 april 1900. Vid detta sammanträde beslöto de närvarande, att sjösänkningen skulle utföras i enlighet med ett vid sammanträdet framlagt förslag, varjämte tillkännagavs, att förrättningen komme att i laga ordning handläggas av synemännen och att nytt sammanträde därefter komme att hållas. Nästa sammanträde, vilket tillika blev det sista, hölls den 30 september 1902, och därvid avgåvo synemännen utlåtande, varjämte förrättningen förklarades avslutad. Utlåtandet vann laga kraft.

Enligt synemännens utlåtande 1902 avsåg förrättningen att genom reglering av Fliaån — d. v. s. uppgrävning av Hornborgasjöns utlopp — sänka vattenståndet i sjön, så att de då ofta förekommande översvämningarna å de kringliggande markerna förhindrades, samt att genom uppgrävning av tillflödena möjliggöra en ändamålsenlig torrläggning av de kring sjön belägna vattensjuka ägoområdena, så att de bleve tjänliga till rationell åkerkultur. — Avsikten med sjösänkningen var således icke att vinna ny mark utan att skydda redan odlad jord från skadliga översvämningar. Att sådana översvämningar förekommo hade flera orsaker. Dels var sjön synnerligen grund och stränderna låga, dels var tillrinningen till sjön häftig och dels var bottenmaterialet i sjön mycket lätttröligt, vilket förorsakade igenslamningar av utloppet. Vid tiden för igångsättandet av ifrågavarande förrättning hade denna igenslamning fortskridit så långt, att en uppreisning av utloppet, medförande en sänkning av sjöytan, framstod såsom ofrånkomlig.

Arealen av den mark, som skulle vinna båtnad av sjösänkningen, beräknade synemännen till i avrundat tal 3,690 hektar, därav åker 1,565 hektar, äng omkring 400 hektar samt annan mark, landvinningar häri inberäknade, omkring 1,725 hektar. Denna mark hör till omkring 200 fastigheter.

Kostnaderna för sjösänkningen — innefattande en upprensning, rätning och utvidgning av sjöns avlopp (Flians övre del) samt upprensning av vissa tillopp och upptagande av en avloppskanal genom sjön jämte bikanaler — beräknade synemännen till omkring 332,000 kronor. Härtill kom marklösen och förrättningskostnader, i följd varav företagets utförande sammanlagt skulle medföra en kostnad av 355,766 kronor.

Båtnaden beräknades till 602,789 kronor, vadan nettovinsten alltså skulle uppgå till cirka 250,000 kronor. Att båtnaden icke var för högt uppskattad har vitsordats av nuvarande lantbruksingenjören i länet Sven Hallin. Vid en år 1921 verkställd nyuppskattning av den påräknade båtnaden kom Sjöberg till ett värde av 700,000 kronor, och Hallin uppskattade år 1927 värdet av den förbättring, som med fullt utnyttjande av sjösänkningen bort kunna ernås, till 850,000 kronor.

Arbetet med sjösänkningen igångsattes 1903 och hade i början av 1912 fortskridit så långt, att slutlig sänkning av sjöytan då kunde äga rum. Härmed nåddes det tekniska målet, som enligt syneutlåtandet var att nedbringa högvattenytan cirka 1 meter och medelvattenståndet i ungefär samma proportion. Sedan en del efterarbeten utförts, anmäldes 1916 sänkingsarbetet vara avslutat, men på grund av att vissa anmärkningar mot det utförda arbetet framställdes av lantbruksstyrelsens avsyningsförrättare blev arbetet icke förr än den 31 december 1919 godkänt av lantbruksstyrelsen.

Lån från odlingslånefonden beviljades år 1903 åt vissa delägare i sänkingsföretaget jämlikt kungörelsen i ämnet den 14 juni 1901. Odlingslånet blev senare slutligen fastställt till 269,930 kronor och fördelat på två lån, ett å 255,040 kronor, som skall vara till fullo inbetalt 1937, och ett å 14,890 kronor, som skall vara till fullo inbetalt 1944. Sina skyldigheter på grund av odlingslånen hava låntagarna hittills fullgjort.

Härefter hava utredningsmännen anfört i huvudsak följande rörande

sjösänkningens ekonomiska resultat.

Ifrågavarande sänkning av Hornborgasjön har för delägarna i företaget blivit synnerligen förlustbringande. Enligt en av ordföranden i sänkingsföretagets styrelse ryttmästaren Bertil Ekberg per den 31 december 1932 uppgjord tablå uppgingo företagets havda utgifter nämnda dag till ett belopp av 1,283,176 kronor 74 öre. Å andra sidan har den påräknade båtnaden av företaget icke tillnärmelsevis kunnat vinnas. Enligt en av lantbruksingenjören Hallin på uppdrag av länsstyrelsen i Skaraborgs län år 1927 verkställd beräkning uppgick förbättringsvärdet då till allenast 275,000 kronor.

Orsakerna till den sålunda inträffade ekonomiska situationen äro flera och hänföra sig dels till omständigheter i samband med arbetets utförande, dels till omständigheter i samband med skötseln av företagets eko-

nomi, dels ock till omständigheter, som legat helt och hållet utanför företags, dess styrelses och delägars rådighet.

För det första stego arbetskostnaderna för företags utförande till ett belopp, som med cirka 100,000 kronor översteg de beräknade, eller till nära 470,670 i stället för till 355,766 kronor. Anledningarna härtill voro i huvudsak följande: dels utförde antagna entreprenörer arbetena på olämpligt sätt, vilket medförde bland annat att företaget ådrogs skadeståndsskyldighet med åtskilliga tusen kronor för olagliga vattenavstängningar i ån, dels förekommo upprepade arbetsinställelser och blockader och dels fördyrades det försenade arbetet genom förhöjda arbetspriser. Att de verkliga arbetskostnaderna blevo större än de beräknade torde också i viss mån hava berott på att förrättningsmannens beräkningar stundom voro bristfälliga eller felaktiga.

I långt högre grad än arbetskostnaderna stego företags administrationskostnader, beroende på att företaget ända till 1923 finansierades så gott som uteslutande med upplånade medel. Under denna tid förekom utdebitering endast en gång, eller år 1910, då å de delägare, som icke deltog i odlingslånet, utdebiterades viss procent av den på dem belöpande kostnaden. Genom denna utdebitering inflöt emellertid icke mer än omkring 1,500 kronor. Anledningen till att vidare utdebitering icke skedde förr än 1923 synes hava varit, att man ville avvakta företags fullbordande och godkännande samt den slutliga uppskattning av båtnaden, som först därefter kunde ske och som skulle ligga till grund för bidragsskyldigheten. Genom att under så lång tid finansiera företaget medelst lån steg företags ränteutgifter till oproportionerliga belopp. Enligt en av ryttmästaren Ekberg gjord sammanställning uppgingo de vid 1928 års slut till något över 486,000 kronor.

Den omständigheten emellertid, som i vida högre grad än allt annat föranlett, att ifrågavarande sjösänkning blivit ett för sjösänkingsdelägarna ruinerande företag, är det genom sänkningen uppkomna rättsförhållandet mellan sjösänkingsföretaget, å ena, samt ägarna av vattenfall och vattenverk i Flån, å andra sidan.

Utredningsmännen lämna följande redogörelse för de uppkomna

rättstvisterna mellan sjösänkingsföretaget och vissa vattenverksägare.

Jämlikt 31 § i 1879 års dikningslag skulle till syneförrättning, som hölles i anledning av tillämnad sjösänkning, särskilt kallas, bland andra, »ägare av vattenverk eller annan lägenhet, varå företaget kan inverka», och i 51 § av samma lag stadgades, att synemännens utlåtande vore utan all verkan mot sakägare, vilken efter ty i 31 § skildes bort till synen särskilt kallas men ej bevisligen av kallelsen undfått del och ej heller vid synen kommit tillstådes. Till den av Sjöberg jämte gode män förrättade synen, d. v. s. sammanträdena 1900 och 1902, blevo ägarna av vattenfall och

vattenverk i Flian icke kallade, vare sig personligen eller genom kungörelse i kyrkorna, och de kommo icke heller tillstädes vid synen. Anledningen till att fallägarna icke blevo kallade var den, att förrättningsmannen dels hyste den oriktiga uppfattningen, att fallägarna icke ägde »någon som helst dispositionsrätt över vattnet i sjön», dels ock ansåg sig hava tillskapat sjösänkningen så, att fallägarna icke skulle komma att lida någon skada. Den tekniska utredningen därutinnan var emellertid felaktig i två hänseenden: dels blev det efter sjösänkningen kvarvarande för fallägarna nyttiga vattenmagasinet mindre än det förutvarande och dels kom vattnet efter sjösänkningen att rinna ut ur det nya magasinet på ett för fallägarna oförmånligare sätt än tidigare. Då fallägarna började märka, att sjösänkningen lände dem till skada, instämde de flesta av dem år 1910 företaget till Gudhems häradsrätt med yrkande, att syneförrättningen skulle förklaras vara utan verkan mot dem. Deras talan, som fullföljdes till högsta domstolen, bifölls av alla instanser. Högsta domstolens dom meddelades den 3 december 1920. Efter misslyckade försök till förlikning instämde åtskilliga fallägare i november 1921 företaget till Västerbygdens vattendomstol med yrkande om åläggande för sjösänkningsföretaget att antingen återställa sjöns avlopp i dess skick före sänkningen eller ock vidtaga andra åtgärder till reglering av vattenavrinningen så att fallägarna ej lede skada. Denna rättegång har delvis avgjorts genom Kungl. Maj:ts dom den 22 februari 1932. I denna dom fann högsta domstolen, att genom sänkningen av sjön vattenföringen i Flian i olika hänseenden ändrats till skada för vattenverken och att företaget vore pliktigt att avhjälpa denna skada. Högsta domstolen fann vidare, att skada kunde förebyggas, om vissa kanaler upptoges i sjöbottnen och om det byggdes en damm i Flian, med vilken vattnet i sjön kunde regleras inom vissa vattenståndsgränser. På grund av vad sålunda anförts prövade högsta domstolen skäligen förklara, att företaget gentemot vattenverksägarna vore skyldigt dels att bygga en damm å plats och av beskaffenhet, som vattendomstolen ägde föreskriva, samt att underhålla och sköta dammen, dels att tåla vattenreglering vid denna damm inom vissa gränser och efter en tappningsplan, som vattendomstolen ägde bestämma, dels ock att upptaga och underhålla vissa kanaler i sjöbottnen. — Vid vattendomstolen har någon handläggning av målet i återstående delar ännu icke förekommit, men fallägarna hava upprepade gånger anhållit om målets återupptagande därstädes.

De nu skildrade mer än 20-åriga rättegångarna hava föranlett, att utnyttjandet av sjösänkingsresultatet så att säga stannat på halva vägen. Inför ovissheten huruvida sjön skulle få förbli sänkt eller ånyo dämmas upp har lantbrukaren helt naturligt dragit sig för att vidtaga detaljdikning och andra kostsamma kulturåtgärder. Företagsamheten har också hämmats av de långvariga rättegångarna och av gång efter annan inom företaget återkommande tyngande uttaxeringar. Härtill kommer,

att företaget under alla omständigheter torde stå i ansvar för den skada fallägarna hava lidit av sjösänkningen allt sedan 1912. I den år 1921 instämnda rättegången förbehöllo sig fallägarna att få föra särskild talan om sådan skada. Av hämmande inflytande på jordbruksnäringen i trakten har även den omständigheten varit, att de i företaget ingående fastigheterna på grund av det stora skadeståndsansvar, som hotar företaget och dess delägare, så att säga kommit ur den fria marknaden. Det är uppenbart, att sådana fastigheter, som pålägga sin ägare ekonomiskt ansvar av nästan överskådlig räckvidd, skola hava mycket svårt att finna köpare.

Tidigare framställningar och beslut om särskild statshjälp.

Det svåra ekonomiska läge, i vilket sjösänkingsföretaget råkat på grund av nu skildrade omständigheter, har medfört, att upprepade framställningar gjorts om ekonomisk hjälp åt företaget från statens sida. Sålunda väcktes vid 1928 års riksdag i båda kamrarna motioner, vari hemställdes, att riksdagen måtte bevilja företaget ett treårigt, räntefritt lån å 350,000 kronor. I anledning av dessa motioner anhöll riksdagen hos Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t ville skyndsamt verkställa den närmare utredning, som påkallades för fullständigt klarläggande av de förhållanden med avseende å företaget, vilka kunde anses vara av avgörande betydelse för ett ställningstagande till frågan om ytterligare statsunderstöd till företaget, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde giva anledning. — I anledning av denna riksdagens hemställan och efter bemyndigande av Kungl. Maj:t uppdrog dåvarande chefen för jordbruksdepartementet åt vattenrättsdomaren greve H. A. Hamilton och f. d. lantbruksingenjören A. V. Nordin att biträda vid verkställandet av sagda utredning och att därvid jämväl undersöka möjligheterna för en uppgörelse i pågående rättegång mellan företaget och vattenverksägarna. I skrivelse till Kungl. Maj:t den 4 februari 1930 anmälde utredningsmännen, att förlikning icke kunnat åvägbringas, och vidkommande den föreslagna ekonomiska hjälpen åt företaget tillstyrkte utredningsmännen, att företaget måtte beredas ett statsbidrag å 350,000 kronor.

Även vid 1929 års riksdag väcktes i riksdagens båda kamrar motion om tillfälligt räntefritt låneunderstöd åt företaget, men beslöt riksdagen, att dessa motioner icke skulle föranleda någon riksdagens åtgärd.

I proposition nr 191 till 1930 års riksdag föreslog Kungl. Maj:t, att till sänkingsföretaget måtte anvisas statsbidrag från statens avdikningsanslag med 350,000 kronor. Riksdagen beslöt i enlighet med propositionen.

I anledning av proposition nr 141 till 1931 års riksdag beslöt riksdagen bemyndiga Kungl. Maj:t att till sänkingsföretaget anvisa ett räntefritt lån från undsättningslånefonden till belopp av 50,000 kronor.

Om företagens nuvarande ekonomiska ställning m. m.

hava utredningsmännen anfört följande.

Genom den statshjälp, företaget sålunda erhöll, har företaget undgått ekonomiskt sammanbrott, varjämte företaget satts i stånd att, genom uppmuddring av de mycket igenslammade och igenvuxna kanalerna i sjön, tillgodogöra sig sänkningsresultatet i större utsträckning än tidigare. Företagets ekonomiska ställning är emellertid alltjämt synnerligen prekär. Enligt 1932 års utgående balanskonto för företaget överstego företagets tillgångar dess skulder med 94,075 kronor 41 öre. Odlingslånet, vilket är uppdelat på de låntagande fastigheterna, är då ej inräknat i skulderna. Härtill kommer, att företaget jämlikt Kungl. Maj:ts dom den 22 februari 1932 är pliktigt att uppföra och underhålla en dyrbar regleringsdamm och att ombesörja och tåla en vattenreglering i sjön, som enligt sakkunnig beräkning skulle komma att medföra förlust av jordvärden till ett belopp av omkring 250,000 kronor. Företaget står tillika inför utsikten att ådömas skyldighet att ersätta verksägarna deras rättegångskostnader i målet om regleringsdammen. Dessa kostnader överstiga 50,000 kronor. Vidare står företaget såsom förut nämnts i ansvar för skadestånd till vattenverksägarna för den försämring i vattenföring, som på grund av sjösänkningen varit rådande allt sedan 1912. Det skäliga värdet av dessa skadeståndsanspråk låter sig icke för närvarande fullt fixeras, men kan beräknas uppgå till flera hundra tusen kronor.

I anledning av de stora ekonomiska förpliktelser, som sålunda åvilade eller kunde komma att åläggas företaget, och då det måste befaras, att det rättsliga fastställandet av dessa förpliktelser skulle komma att taga många år i anspråk, gjordes under 1932 från företagets sida förnyade hänvändelser till chefen för jordbruksdepartementet om statliga åtgärder för avveckling av de av sjösänkningen föranledda mellanhavandena mellan företaget och fallägarna. I anledning av dessa hänvändelser uppdrog dåvarande chefen för jordbruksdepartementet åt revisionssekreteraren Sven Turén att undersöka förutsättningarna för vidtagande av särskilda förlikningsåtgärder i saken. Sedan parterna vid sammanträde inför den sålunda tillkallade utredningsmannen enat sig i en hemställan att det snarast måtte uppgöras ett förslag till förlikning efter vissa grunder, däribland att regleringsdammen skulle utbytas mot annat vederlag, beslöt Kungl. Maj:t den 30 augusti 1932 tillkalla de inledningsvis nämnda utredningsmännen.

Utredningsmännens betänkande.

Innebörden av utredningsmännens uppdrag hava av dessa ansetts vara att framlägga förslag till uppgörelse förlikningsvis av samtliga de anspråk, som ägare av vattenfall i Flidan redan väckt eller

framdeles kunna väcka mot sänkingsföretaget i anledning av den utan fallägarnas hörande verkställda sänkningen av sjön.

Till kategorien redan väckta anspråk höra, enligt utredningsmännen, de yrkanden, som vissa fallägare framställt i den 1921 till Västerbygdens vattendomstol instämnda, ännu ej slutförda rättegången, i den mån samma yrkanden icke under rättegången blivit rättskraftigt ogillade. Ett av de slutliga resultaten av denna rättegång är, att sänkingsföretaget genom Kungl. Maj:ts dom den 22 februari 1932 gent emot vattenverksägarna förpliktats att, i och för förbättrande av den genom sänkningen rubbade vattenföringen, uppföra en regleringsdamm i sjöns utlopp och tåla vattenreglering i sjön inom vissa vattenståndsgränser. Till kategorien ännu icke väckta anspråk höra de anspråk på ersättning för skada, som fallägarna genom den rubbade vattenföringen lidit under tiden från det sjösänkningen under förra hälften av 1912 genomfördes och till dess att återställande eller annan uppgörelse skett. Åtskilliga av fallägarna hava redan 1921 förbehållit sig rätt att föra talan angående sådan skada.

De anspråk, som det i enlighet med vad nu nämnts ankomme på utredningsmännen att förlikningsvis avveckla, vore:

- 1) fallägarnas anspråk på en regleringsdamm och på vattenreglering i sjön,
- 2) fallägarnas anspråk på rättegångskostnader i det mål, i vilket deras yrkande om regleringsdamm och reglering bifallits,
- 3) fallägarnas anspråk på ersättning för skada av sjösänkningen under förfluten tid.

Huvudgrunderna för ett blivande förlikningsförslag hava utredningsmännen angivit sålunda:

En sådan gestaltning av förlikningsförslaget att fallägarna utbyta sin rätt till regleringsdamm och vattenreglering i sjön mot annat vederlag har flera skäl för sig. Dels är det av stort intresse ur jordbrukssynpunkt, att Hornborgasjön får bibehållas i sitt avsänkta läge och att förty bygandet av regleringsdamm och vattenreglering i sjön ej komma till stånd, dels kan den hastigt igenväxande Hornborgasjöns lämplighet som vattenmagasin starkt ifrågasättas¹ och dels är det ännu ej utrett, huruvida nytan av den av högsta domstolen föreskrivna regleringsdammen står i ett sådant förhållande till skadan av samma dammbyggnad, att den — med hänsyn till vattenlagens bestämmelser om vattenbyggnads tillåtlighet — överhuvudtaget får byggas. Genom att avstå från regleringsdammen gå fallägarna emellertid miste om den förbättring i lågvattenföring och det skydd mot häftiga flöden, som genom regleringen skulle kunna hava åstadkommits. Utredningsmännen hava tänkt sig, att den uteblivna regleringsvinsten skall kompenseras dels medelst ersättning i pengar dels ock medelst viss kanalisering i Hornborgasjöns botten samt att skyddet mot

¹ Jfr Kungl. Maj:ts dom den 22 februari 1932, justitierådet Geijers votum. Se N. J. A. 1932 not. A 48.

häftiga flöden skall åstadkommas medelst en skyddsdam av enkel konstruktion, som skall komma till användning allenast i de sällsynta fall, då flöden av viss exceptionell storlek inträffa.

Ansökan om tillstånd att bygga en skyddsdam har — sedan utredningsmännen tillhandahållit erforderlig utredning — av företaget ingivits till Västerbygdens vattendomstol.

Utredningsmännen hava undersökt möjligheten att utbyta penningersättningen mot ersättning i form av elektrisk kraft men hava funnit, att ett sådant utbyte både på grund av praktiska och ekonomiska skäl ej kan åstadkommas.

Vidkommande fallägarnas anspråk på rättegångskostnader och ersättning för skada i förfluten tid anse utredningsmännen sådana anspråk i och för sig befogade.

Vid utredningsmännens undersökningar beträffande företagens förmåga att gälda ersättning har nogsam framgått, att det icke finnes utsikter för att förlikningsvis nedbringa fallägarnas ersättningssumma så lågt, att den rymmes inom ramen för sänkningsföretagets betalningsförmåga. Till belysande av sänkningsföretagets betalningsförmåga hänvisa utredningsmännen till sänkningsföretagets balansräkningar för åren 1929, 1930 och 1931, vilka utvisa, att företagens skulder nämnda år överstego dess tillgångar med respektive 387,142 kronor 21 öre, 74,691 kronor 6 öre och 71,783 kronor 16 öre, samt citera ur ett av länsstyrelsen i Mariestad i februari 1930 till Konungen avgivet yttrande följande:

»Länsstyrelsen har med ledning av tillgängliga taxeringshandlingar sökt verkställa utredning angående delägarnas ekonomiska förhållanden och därvid funnit, att den ojämförligt största delen av delägarna äro så hårt gäldbundna, att de sakna varje möjlighet att erlægga dem åvilande andel i företagens skuldsumma. Till belysande av detta sakförhållande får länsstyrelsen meddela, att i 129 undersökta fall endast 23, representande en mycket obetydlig deltagningsskyldighet, visat sig vara utan gäld. Av de övriga voro 99 stycken småbruk eller bondebruk med ett sammanlagt taxeringsvärde av 966,900 kronor, belastade med en gäld av 589,300 kronor. Att märka är, att i denna skuldsumma icke ingår den andel i de beviljade odlingslånen, som påvilar vederbörande fastigheter, och givetvis ej heller dessas andel i sjösänkningsföretagets skulder. Denna oerhörda skuldsättning är till stor del beroende på att vederbörande jordägare måst upplåna medel till gäldande av tidigare verkställda utdebiteringar. — Därest styrelsen för företaget skulle se sig nödsakad att nu verkställa utdebitering för gäldande av företagens hela skuldsumma, kan man med säkerhet befara, att åtminstone 40 à 50 procent av delägarna icke kunna fullgöra sina skyldigheter. Dessas betalningsskyldighet komme då att helt eller delvis överflyttas på de kvarvarande delägarna, varigenom även en stor del av dessa bleve ruinerade. Detta skulle i sin tur beröra ett stort antal personer, vilka hava affärer med eller stå i borgensansvar för de av företaget ruinerade, och sviterna härav skulle i nuvarande penningknappa tider bliva mycket svåra. Till belysande hur ett dylikt övervältrande av betalningsskyldigheten å övriga delägare kan äga rum får länsstyrelsen meddela, att åtminstone en fastighet med en deltagnings-

skyldighet av omkring 5.92 procent på senare tid varit föremål för exekutiv försäljning, därvid fastighetens andel i kostnaderna icke utgick. Då den nya ägaren förvärvat fastigheten utan alla andra gravationer än i köpevillkoren angivits, torde dess andel i företagens skulder icke heller för framtiden kunna utbeholdas.»

Utredningsmännen hava vid angivna förhållande måst räkna med statsbidrag såsom en nödvändig förutsättning för att förlikning skall komma till stånd, samt åberopa såsom skäl för statshjälpen ytterligare följande:

De skäl, som tidigare föranlett riksdagen att anslå medel till förhindrande av sänkningsföretagets ekonomiska sammanbrott förelåge alltjämt. Härtill komme angelägenheten av att Hornborgasaken äntligen bragtes ur världen. Det nuvarande sedan ett 20-tal år tillbaka rådande ovisshetstillståndet lade en hämsko både på jordbruksnäringen i trakten av Hornborgasjön och på kvarndriften i Flian och skapade missmod bland ett avsevärt antal av landskapets innevånare. Det hade sagts, att det vilade en död hand över orten, och i betraktande av att i företaget ingående fastigheter på grund av det rådande ovisshetstillståndet vore så gott som osäljbara vore detta omdöme motiverat.

Till nämnda skäl för statshjälp komme emellertid numera även ett annat, som enligt utredningsmännens mening gjorde det till en bjudande plikt för staten att rätta till skadan. Då staten tidigare bisträckt sänkningsföretaget med penningar, hade det varit för att hjälpa företaget ur en ohållbar ekonomisk situation, som till viss del varit självförvållad av företaget. Då sänkningsföretaget nu återigen nödgades lita till statens hjälp, vore det för att komma ur en ännu svårare ekonomisk situation än den tidigare, men en situation i vilken företaget råkat utan eget förvållande. Vållande till att skada för fallägarna överhuvudtaget uppkommit av sjösänkningen vore i första hand den förrättningsman, som uppgjort förslaget till sänkningen och som i sitt utlåtande givit uttryck åt den uppfattningen, att fallägarnas rätt icke komme att förnäras genom sjösänkningen. Vållande till att deltagarna i sänkningsföretaget blivit skyldiga att ersätta fallägarnas skada vore uteslutande samme förrättningsman, som icke inkallade fallägarna till förrättningen. Då nu denna förrättningsman var en statens tjänsteman, som utförde sin förrättning efter offentligt uppdrag, trädde staten själv fram såsom medansvarig till den uppkomna situationen. Juridiskt ansvarig vore jämlikt svensk rätt staten visserligen icke för skada, som vållats genom rättsstridigt utövande av offentlig myndighet (jfr Castberg: Statens og Kommunenes Ansvar for sine Tjenstemenns Handlinger s. 28 ff.), men då det rättsstridiga utövandet av offentlig myndighet medförde så ödesdigra konsekvenser för den enskilde medborgaren, som i detta fallet, antog det moraliska ansvar, som staten ådragit sig, alltmer karaktären av ett juridiskt, eller ett ansvar som förpliktade till att avhjälpa skadan.

Utredningsmännen övergå härefter att yttra sig särskilt angående statsmyndigheternas åtgärder såsom medverkande till skadan, samt anföra härom:

Ehuru ett enbart påpekande av de försummelser, förrättningsmannen gjort sig skyldig till, vore tillfyllest för att i detta fall pålägga staten del i ansvaret för det inträffade, ville utredningsmännen likväl något närmare

belysa icke blott förrättningsmannens åtgärder utan även vissa andra statsmyndigheters sysslande med sjösänkingsfrågan, vilket indirekt medverkat icke blott till att den felkalkylerade sänkningen blivit utförd utan även till att skadan av sänkningen uppgått till så stora belopp, som nu vore fallet.

Redan i ansökningen av den 28 december 1898 till länsstyrelsen angående förordnande av förrättningsman, vilken ansökningshandling med all sannolikhet uppsatts av den sedermera förordnade förrättningsmannen, hade begåtts det felet, att de hemman, vattenverk och andra lägenheter, som saken förmenades angå, icke såsom 29 § dikningslagen föreskrev uppgivits. I ansökningen sades endast, att förteckning över dem saken förmenades angå framdeles komme att lämnas till förrättningsmannen. Anledningen till att fullständig uppgift om sakägarna skulle lämnas redan i ansökningen vore uppenbarligen bland annat den, att uppgiften skulle vara länsstyrelsen till ledning vid utfärdandet av den kungörelse angående sökandenas förslag till förrättningsman, som det jämlikt 29 § tredje stycket i dikningslagen åläge länsstyrelsen att befordra till uppläsande i kyrkorna för de församlingar, där hemman, vattenverk eller annan lägenhet, som saken förmenades angå, vore belägen. Då nu länsstyrelsen fått en ansökan utan uppgift om vilka som kunde tänkas vara sakägare, borde länsstyrelsen hava införskaffat sådan uppgift. Länsstyrelsen hade emellertid nöjt sig med att kungöra förslaget till förrättningsman allenast i kyrkorna för de församlingar omkring sjön, där till förbättring föreslagen mark vore belägen. Att dessa fastigheter icke vore de enda, som saken kunde angå, borde hava varit uppenbart för länsstyrelsen bland annat av den anledningen, att det var fråga om sänkning eller *fullständig uttappning* av Hornborgasjön. För länsstyrelsen borde det alltså hava stått klart, att saken kunde angå även nedanför liggande vattenverk. Genom länsstyrelsens underlåtenhet att kungöra förslaget till förrättningsman i kyrkorna för församlingarna kring Flian hade sjösänkingsfrågan redan från början blivit inkapslad såsom rörande allenast jordägarna kring sjön.

Länsstyrelsen hade fortsatt på den inslagna vägen, då länsstyrelsen, i samband med förordnande av förrättningsman, underlåtit att jämväl förordna en i vattenverksfrågor sakkunnig god man. Sådan god man skulle jämlikt 30 § andra stycket dikningslagen förordnas, då *fråga vore om vattenverks ändring eller utrivning*. Då ansökningen alternativt gällde fullständig uttappning av sjön, måste den naturliga vattenföringen i Flian bliva rubbad till men för vattenverken. Och om ett vattenverks värde försämrades eller bortginge genom att den för verkets drift behöfliga vattenmängden rubbades eller borttoges, så vore det detsamma som att verket ändrades eller utreves, vilket fordrade förordnande av en i vattenverksfrågor sakkunnig god man.

Även om nu berörda brister i ärendets handläggning kunde sägas vara av underordnad betydelse såsom medverkande faktorer till realiserandet av sänkingsföretaget, vore de dock exempel på åsidosättande av lagbestämmelser, som, om de iakttagits, kunnat giva sänkingsfrågan en annan utgång än den fått.

Förrättningsmannen hade vid utförandet av sitt uppdrag gjort sig skyldig till ett flertal ödesdigra fel. Såsom hans största försummelse hade i rättegångshandlingarna anförts, att han underlåtit att till synen kalla vattenverksägarna, och förvisso var denna underlåtenhet ett mycket allvarligt fel. Den kunde hava bibragt fallägarna den tron, att förrättningsmannen noga undersökt frågan huruvida skada skulle komma att tillskyn-

das dem genom sänkningen och att hans undersökningar givit till resultat, att sådan skada icke skulle uppkomma, och möjligt vore att, om fallägarna kallats och kommit tillstädes, sådana synpunkter blivit framförda, att sänkningen sedermera utförts på ett sätt, som icke länt fallägarna till skada. Förrättningsmannens underlåtenhet att kalla fallägarna hade även medfört den konsekvensen, att skyldigheten att rätta till den skada, som uppkommit genom sänkningen, vältrats över på sänkningsföretaget. För sänkingsföretagets del hade således underlåtenheten att kalla fallägarna varit av ödeläggande verkan. Men även om fallägarna kallats, hade skadan därmed icke i och för sig undvikits, och underlåtenheten att kalla fallägarna vore således icke direkt orsak till skadan. — En direkt orsak till skadan vore däremot förrättningsmannens underlåtenhet att undersöka, hur vattnet skulle komma att avrinna ur det efter sänkningen kvarvarande magasinet. Förrättningsmannen hade utgått från den felaktiga föreställningen, att fallägarna icke hade någon rätt till sjömagasinet, men han hade ändock ansett sin skyldighet vara att anordna sänkingsförslaget så, att vattentillgången för nedanför liggande tillvaratoges. Detta intresse hade han emellertid tillvaratagit allenast på det sätt, att han — såsom han trodde — tillskapade ett magasin, som var större än magasinet före sänkningen, men han hade helt och hållet underlåtit att undersöka, hur vattnet skulle komma att avrinna ur detta nya magasin. Härtill komme, att det nya magasinet i verkligheten ingalunda blev större än det gamla utan mycket mindre.

Utredningsmännen ville i detta sammanhang erinra om att riksdagens revisorer i sin 1927 avgivna berättelse angående bland annat vissa illa planlagda vattenavledningsföretag yttrat, att intressenterna uti företag av denna natur hade befogade anspråk på att, när de i dylika frågor hänvände sig till statens för ändamålet tillsatta befattningshavare, saken också av dessa utreddes på ett så vederhäftigt sätt, att intressenterna ej genom felbedömningar eller slarv av förrättningsmannen föranleddes till oräntabla eller illa planlagda företag och därigenom utsattes för allvarliga ekonomiska risker.

Mot den kontrollerande verksamhet, länsstyrelsen utövade beträffande företaget i samband med meddelandet av tillstånd från det allmännas sida till företagets utförande, kunde måhända befogade anmärkningar icke riktas. Dock vore att märka, att den tekniska kontrollen förfelades, därigenom att densamma uppdragits åt förrättningsmannen.

Allvarliga anmärkningar torde däremot kunna riktas mot den kontrollerande verksamhet, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen utövat beträffande det planerade företaget i samband med företagets ansökan om lån ur odlingslånefonden. Det syntes utredningsmännen, att man hade skäl att kräva, att denna kontrollverksamhet utövades med sakkunskap och synnerlig noggrannhet. Bestämmelsen att denna styrelse i förening med lantbruksstyrelsen skulle granska förrättningshandlingarna och vitsorda, att laga hinder mot företagets utförande icke förefunnes, vore nämligen av betydelse icke blott såsom en åtgärd, som skulle säkerställa staten såsom långgivare, utan även såsom ett allmänt korrektiv mot att illa planlagda företag komme till utförande. Ett beviljat lån verkade såsom pådrivare för sökandena att utföra och slutföra företaget även om det under byggnadstiden skulle yppa sig omständigheter, som kunde giva anledning till hela företagets inhiberande. I de båda styrelsernas gemensamma utlåtande över nu ifrågavarande låneansökning hade frågan om laga hinder berörts mera i förbigående, och man frestades till det antagandet, att sty-

relserna i likhet med förrättningsmannen nöjt sig med att konstatera, att något *formellt* hinder för företagets utförande ej föreläge. Härmed kunde nu vara hur som helst, ofrånkomligt vore dock, att i de båda styrelsernas utlåtande icke uppmärksammats vare sig att förrättningsmannen felaktigt beräknat volymen av det efter sänkningen kvarvarande nyttiga magasinet i sjön eller att förrättningsmannen helt och hållet underlåtit att beräkna, hur vattnet skulle komma att avrinna ur detta magasin. Trots dessa oriktigheter hade odlingslån tillstyrkts, vilket vore detsamma som att direkt medverka till sjösänkningens tillblivelse.

Skulle någon anmärkning riktas mot fallägarna själva i denna sak, så vore det den, att de, i den mån de hade vetskap om att en sjösänkingsförrättning vore å bane, icke inställde sig vid förrättningen. Man finge emellertid icke förtänka dem, om de litade på den av staten tillhandahållna sakkunskapen.

Så snart fallägarna märkte, att sjösänkingsarbetena lände dem till skada, hade de vidtagit alla anstalter, som överhuvud kunde göras, för att få företaget stoppat, innan arbetena fortskridit så långt, att själva sänkningen av sjöytan kunde äga rum. Sålunda hade de redan under 1910 hos länsstyrelsen begärt handräckning för arbetenas inställande under åberopande av att de ej varit kallade till förrättningen, men att de lede skada av densamma. Länsstyrelsen hade emellertid i utslag den 23 december 1910 funnit sådana skäl icke vara i målet förebragta, att förbud mot sjösänkningen kunde meddelas, och Göta hovrätt, där fallägarna anförde besvär, hade i utslag den 4 juli 1911 kommit till samma resultat. Fallägarna anförde besvär, men till följd av rättsskipningens långsamhet blev deras klagan onyttig. Högsta domstolens utslag meddelades nämligen icke förr än mer än 2 år och 3 månader efter det hovrätten dömt i saken, och under denna tid hade den slutliga sänkningen av sjön hunnit ske. Detta skedde nämligen under förra hälften av 1912, och den 20 oktober 1913 meddelades Kungl. Maj:ts utslag. Detta utslag innehöll visserligen, att Kungl. Maj:t ej fann skäl göra ändring i hovrättens utslag, men av den omständigheten att tre justitieråd såsom särskild motivering framhöllo, att arbetena dämera fortskridit så långt, att de återstående arbetena icke kunde inverka på klagandenas rätt, hade man anledning antaga, att saken kunnat få en annan utgång, om den kommit under högsta domstolens behandling, medan det ännu var tid att inhibera sänkningen.

Kunde man säga, att den nu skildrade handräckningsprocessen utgjorde ett gott exempel på vådan av långsam rättsskipning, torde man med ännu större fog kunna avgiva samma omdöme om den rättegång, som fallägarna i november 1910 anhängiggjorde vid Gudhems häradsrätt och i vilken rättegång de yrkade, att syneutlåtandet skulle förklaras vara utan verkan mot dem. Denna rättegång uppvisade en brokig samling av uppskovsbeslut, meddelade även mot parts bestridande och med rundligt tilltagna uppskovsintervaller. Trots att domstolen redan vid första och i varje fall vid andra rättegångstillfället hade fullt material för ett uttalande, att företaget kunde inverka på fallägarnas rätt, (att domstolen icke behövde fordra bevisning om att skada verkligen skedde framgiök av en vid andra rättegångstillfället företedd dom av högsta domstolen i ett liknande fall) hade handläggningen vid häradsrätten dragit ut i fem år, allt under det att skadan för vattenverken kumulerades. Betecknande för det i detta mål florerande uppskovssystemet vore, att, ehuru vid fjortonde rättegångstillfället den 15 mars 1915 klart uttalande förelåg av rättens sakkunnige därom, att vattenverken tillskyndades skada genom sjösänkningen, härads-

rätten i allt fall mot fallägarnas bestridande uppsköt målet till september-sammanträdet samma år, d. v. s. i det närmaste ett halvt år. Över detta uppskovsbeslut klagade fallägarna i Göta hovrätt, som i utslag den 8 juni 1915 fann, att målet genom uppskovsbeslutet onödigt uppehölles, samt berättigade fallägarna att erhålla urtima ting för målets handläggning. — Anmärkningsvärt vore vidare det långa dröjsmålet mellan hovrättens och högsta domstolens domar¹, tre år och sex månader, och detta i en rättegång som hade till ändamål att sätta en gräns för en fortlöpande skada.

Även den därefter följande rättegången vid Västerbygdens vattendomstol hade dragit långt ut på tiden. Av domstolshandlingarna framginge, att vattenverksägarna gång efter annan överlämnade målet till prövning och framhöllo vikten av att saken icke förhalades.

I fråga om grunderna för skadeståndsberäkningen anföra utredningsmännen, att de vid beräkandet av det belopp, som enligt deras mening erfordrades för att åstadkomma en uppgörelse med fallägarna, gått till väga på följande sätt.

Med ledning av utredningar och beräkningar, som förekommit i rättegångarna och i samband med ett tidigare förlikningsförsök i saken, hade gjorts nya beräkningar av den genom sänkningen uppkomna minskningen i nyttig vattenframrinning i Flian, därvid såsom slutliga resultat framkommit medeltalsbelopp i sekundkubikmeter särskilt för vinterhalvåret och särskilt för sommarhalvåret. Tillika hade skilts på förfluten tid och kommande tid, beroende på att förlikningsförslaget förutsatte ett sådant fullföljande av arbetena med avloppsgravarna i forna sjöbottnen, att vattenavrinningen ur sjön för kommande år bleve fördelaktigare än den tidigare varit. — Härefter hade, med användande av de sålunda erhållna värdena å förlorad vattenmängd, beräkning gjorts för varje särskilt verk av dels den skada verket lidit i gången tid dels ock verkets framtida skada. Härvid hade hänsyn tagits till varje verks fallhöjd, beskaffenhet, belägenhet, driftsförhållanden med mera.

De egentliga förlikningsförhandlingarna med fallägarna och företaget hade ägt rum under förra hälften av januari samt under mars och första hälften av april 1933. Ehuru fallägarna redan vid sammanträdet den 11 augusti 1932 uttalat sig för att det borde utarbetas ett förlikningsförslag, grundat på att sjön skulle förbliva i sitt avsänkta läge och att ersättning till fallägarna skulle givas i penningar samt i form av en damm till skydd mot häftiga flöden, hade åtskilliga fallägare under de senare förhandlingarna visat sig mycket obenägna för att avstå från den regleringsdamm, de tillerkänts genom Kungl. Maj:ts dom den 22 februari 1932. Så småningom hade emellertid samtliga fallägare godtagit principen om regleringsdammens slopande. I ändamål att minska obenägenheten för en lösning i denna riktning hade utredningsmännen tillika i sitt förslag intagit en bestämmelse om att företaget genom ny kanalisering i

¹ Göta hovrätts dom den 8 juni 1917 och Kungl. Maj:ts dom den 3 december 1920.

sjöbottnen skulle möjliggöra bättre vattenförling i Flian under lågvattenperioder.

Det av parterna godtagna förlikningsförslaget har i sin helhet följande innehåll:

Fallägarna avstå från alla vidare anspråk mot företaget under villkor:

1) att företaget förbinder sig att till skydd mot häftiga flöden i Flian uppföra och underhålla en dammbyggnad i vattendraget vid Trestena bro samt att med denna damm reglera avrinningen ur Hornborgasjön så att mer än tjugu kubikmeter i sekunden icke kommer att framgå i vattendraget nedom dammen;

2) att företaget förbinder sig att i och för förbättrande av lågvattenförlingen i Flian dels upptaga kanaler i Hornborgasjöns botten så att vattenet från tillflödena Tranumsbäcken och Uddagårdsbäcken kan framkomma till utloppet ur sjön, dels ock för all framtid vidmakthålla såväl dessa kanaler som de redan förut befintliga kanalerna i sjöbottnen från Hornborgaan, Bredgårds mossar, Bjurumsdiket samt dikena söder och norr om Dagsnäs,

3) att företaget i ersättning för fallägarnas rättegångskostnader vid Västerbygdens vattendomstol i det vid denna domstol anhängiga stämningensmålet mellan ägare av vattenfall i Flian, å ena, och företaget, å andra sidan, till motparterna erlägger 50,000 kronor, samt

4) att till en var av de ersättningsberättigade fallägarna respektive f. d. fallägare utbetalas ett kontant belopp.

I förlikningsförslaget är vidare intaget en utfästelse av fallägarna att, om förestående villkor uppfyllas, dels anmäla till Västerbygdens vattendomstol, att förlikning träffats i förenämnda rättegång, dels ock att hos domstolen anhålla, att förlikningen måtte fastställas av domstolen.

Vidkommande förlikningsförhandlingarnas hittillsvarande resultat och plan för förlikningens slutliga genomförande anföra utredningsmännen:

På grund av egna beräkningar och efter samråd med chefen för jordbruksdepartementet hade utredningsmännen inriktat sig på att nedbringa summan av de ersättningsbelopp, som enligt punkt 4 i förlikningsförslaget skulle utbetalas till fallägarna, till 625,000 kronor. Denna summa hade emellertid intill dagen för betänkandets avlåtande eller den 25 april 1933 icke ernåtts. Sammanlagda summan av de till sagda dag avlämnade anbuden uppginge nämligen till 680,800 kronor.

De belopp, som i övrigt erfordrades för förlikningens genomförande, vore till skyddsbygg och kanaler 25,000 kronor och till rättegångskostnader 50,000 kronor.

Av de medel, som åtginge till förlikningens genomförande, hade företaget iklätt sig betalningsansvar för 125,000 kronor under förutsättning att företaget bereddes ett under vissa år ränte- och amorteringsfritt lån å samma belopp. Vidare hade en enskild person till utredningsmännens ordförande avlämnat en den 14 mars 1933 dagtecknad förbindelse, i vilken utfärdaren — under tillkännagivande att till hans förfogande från ett

f. lantbruksingenjören Sjöberg närstående håll ställts ett belopp av 25,000 kronor att användas till förlikningens genomförande — utfäste sig att till revisionssekreterare S. Turén eller order utbetala nämnda belopp fyra månader efter det riksdagsbeslut om erforderligt statsunderstöd fattats och formlig uppsägning till inbetalning skett samt under förutsättning att »nu pågående förlikningsförhandlingar i tvistefrågorna mellan vattenverksägare vid Hornborgasjöns avlopp, Flian, och företaget för sänkning av Hornborgasjön bliva i och med statens medverkan och understöd förda till slutlig uppgörelse».

Under förutsättning att förenämnda ersättningssumma 680,800 kronor kunde nedbringas till 625,000 kronor, uppginge den summa som erfordras för förlikningens genomförande till 700,000 kronor. Avräknades härifrån det belopp 125,000 kronor, för vilket företaget iklätt sig betalningsskyldighet, och det belopp, 25,000 kronor, som från enskilt håll ställts till utredningsmännen förfogande, återstode en summa av 550,000 kronor, som syntes utredningsmännen nödvändigt att begära av statsmedel. Utredningsmännen ansåge det i varje fall uteslutet, att parterna skulle kunna förmås att själva vidkännas någon del av detta belopp. Stämningen vore å ömse sidor mycket irriterad, och å ömse håll ansåge man sig pressad till stora eftergifter. Utredningsmännen ville i detta sammanhang framhålla, att enligt deras uppfattning ingen utväg borde lämnas oprövad för att nu bringa Hornborgafrågan ur världen. För utredningsmännen tedde sig denna sak såsom en samhällsolycka och icke blott såsom en tvist mellan enskilda parter.

Utredningsmännen ansåge, att den av fallägarna hittills fordrade ersättningssumman 680,800 kronor borde kunna ytterligare nedbringas. De flesta fallägarna hade visserligen slutligen förklarat sig åtnöjas med ersättningsbelopp, som utredningsmännen ansåge sig kunna tillstyrka, men i vissa fall vore kraven enligt utredningsmännen åsikt fortfarande allt för höga. Skulle godvillig överenskommelse angående ersättningssumman icke slutligen kunna ernås beträffande en eller annan fallägare, vars anspråk kunde karakteriseras såsom oskäligt, funnes den möjligheten att lämna sådana fallägare utanför förlikningen och låta hans anspråk prövas av vattendomstolen. Det rådde intet tvivel om att värdet av den förbättring i vattenföring, regleringsdammen kunde komma att medföra för ett eller annat vattenverk i Flian, vore betydligt underlägset värdet för jordbruket av dammens slopande.

Antalet ersättningstagare uppginge till 26, därav 22 nuvarande och 4 förutvarande fallägare. Av de 22 nuvarande fallägarna representerade 20 bebyggda och 2 obebyggda fall. I vattendraget funnes härjämte ett par fall, beträffande vilka ägarna avsagt sig anspråk på ersättning. Obetydliga, ej utbyggnadsvärdiga fall hade utredningsmännen lämnat åsido. De bebyggda fallen utgjordes mestadels av kvarnar, 16 stycken, de flesta tullkvarnar och återstoden handelskvarnar. I åtskilliga av kvarnarna funnes reservkraft inmonterad, särskilt i handelskvarnarna. I övrigt utgjordes vattenverken av kraftstationer, huvudsakligen för belysning, samt av två industrier, nämligen ett mindre ullspinneri samt en större spinnerifabrik. Den sammanlagda bebyggda fallhöjden utgjorde cirka 50 meter.

Förlikningsförslagets genomförande förutsatte, att vattendomstolens tillstånd till byggandet av skyddsdamn och upptagande av kanaler erhöles. Av den numera avslutade skriftväxlingen i vattendomstolen angående detta ärende framginge, att det enda intresse, som kunde bliva förnärat av dessa åtgärder, vore intresset att bevara sjöns egenskap av

att vara uppehållsort för vissa fågelarter. Det syntes emellertid uppenbart, att naturskyddsintresset i detta fall ej vore av sådan valör; att det kunde utgöra hinder för ifrågavarande åtgärder.

På grund av vad i betänkandet anförts hava utredningsmännen tillstyrkt, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att *dels* anvisa för budgetåret 1933/1934 under nionde huvudtiteln ett extra reservationsanslag av 550,000 kronor att enligt Kungl. Maj:ts närmare bestämmande användas för ernående av förlikning i de tvister, som till följd av Hornborgasjöns sänkning uppkommit mellan Hornborgasjöns sänkningsföretag och fallägare i ån Flian, *dels ock* medgiva, att Kungl. Maj:t må ur undsättningsfonden för nyss sagda ändamål bevilja sänkningsföretaget ett lån å 125,000 kronor att av företaget åtnjutas räntefritt och på de villkor i övrigt, Kungl. Maj:t föreskriver.

Över utredningsmännens betänkande avgivna yttranden.

Länsstyrelsen i Skaraborgs län har i yttrande den 5 maj 1933 efter omnämnande av den statshjälp företaget erhöll 1930 och 1931 anført bland annat:

Genom den statshjälp, företaget sålunda erhöll, har detsamma undgått ekonomiskt sammanbrott, varjämte företaget satts i stånd att genom utförande av vissa arbeten tillgodogöra sig sänkningsresultatet i något större utsträckning än tidigare. Såsom i betänkandet framhålles är emellertid företagens ställning alltjämt synnerligen prekär. Enligt senaste bokslut utgjorde företagens skulder 194,075 kronor 41 öre. Uti samma bokslut upptagas tillgångarna, bestående av utbrytningsjord, till 100,000 kronor. Att märka är, att denna utbrytningsjord vid innevarande års fastighetstaxering åsattes ett värde av allenast 70,000 kronor.

Länsstyrelsen erinrar vidare, att företaget utöver de i bokslutet upptagna skulderna jämväl står i ansvar för kostnaderna för uppförande och underhåll av en regleringsdamm och för en vattenreglering, som skulle medföra förlust av jordvärden till belopp av omkring 250,000 kronor, ävensom för vattenverksägarnas rättegångskostnader och för ersättning till vattenverksägarna för skada i förfluten tid. Sedan länsstyrelsen härefter meddelat, att för arbetets finansierande hos delägarna utdebiterats 443,712 kronor 62 öre, har länsstyrelsen vidare anført:

»Sammanlagda taxeringsvärdet å de i företaget deltagande fastigheterna utgjorde år 1932 3,626,500 kronor, varav å kronodomäner belöpa 120,700 kronor och å kyrklig jord 109,900 kronor.

Uti länsstyrelsens i betänkandet omförmälda utlåtande den 18 februari 1930 har länsstyrelsen framlagt resultatet av vissa undersökningar angående delägarnas ekonomiska bärkraft. Denna undersökning har länsstyrelsen nu sökt i möjligaste mån fullständiga samt därvid funnit, att 173 undersökta i företaget deltagande fastigheter (taxeringsenheter), år 1932 taxerade till sammanlagt 2,532,200 kronor, belastas med gäld av åtminstone 1,900,000 kronor, en skuldsumma som motsvarar mer än 75 procent av fas-

tigheternas sammanlagda taxeringsvärden. I de två sistnämnda summorna har dock icke inräknats Stora Bjurums egendom med underlydande i Bjurums socken med ett taxeringsvärde av 863,700 kronor och en deltagningsskyldighet av 15.104 procent liksom ej heller i företaget delaktiga kronodomäner och ecklesiastika fastigheter.

Vid uppskattning av den delägarna åvilande gälden har icke inräknats delägarnas andel i odlingslånen (summan av de oguldna annuiteterna utgör 91,479 kronor 47 öre) och sänkingsföretagets skulder samt ej heller kostnaden för byggandet av den föreskrivna regleringsdammen och vattenverksägarna tillkommande skadestånd och ersättning för rättegångskostnader.

Av det anförda torde med all önskvärd tydlighet framgå, att delägarna och företaget i stort sett sakna förmåga att gälda ytterligare kostnader för Hornborgasjöns sänkingsföretag.

Till stöd för ett förnyat statligt ingripande talar icke blott den omständigheten, att åtgärder måste vidtagas till förhindrande av hela traktens nedsjunkande i ekonomisk misär utan även att den situation, vari företaget nu råkat, måste, såsom i betänkandet anges, anses hava uppkommit genom förrättningsmannens, en statens tjänstemans felaktiga handläggning av förrättningen och utan sänkingsföretaget och dess delägares förvällande. Utkrävandet av de ytterligare oerhörda belopp, varom nu är fråga, skulle säkerligen driva en mängd jordbrukare i orten från gård och grund, varigenom de arbetslösas skaror ytterligare skulle ökas, förutom det att de av företaget berörda kommunerna med en folkmängd mellan 5,000 och 6,000 personer skulle komma i en synnerligen prekär situation, som förr eller senare måste nödvändiggöra ett statligt ingripande.»

Under hänvisning till vad sålunda anförts har länsstyrelsen tillstyrkt det i utredningsmännens betänkande framlagda förslaget.

Lantbruksstyrelsen har i yttrande den 4 maj 1933 — efter en kort sammanfattning av vad utredningsmännen yttrat angående företagets rättegångar och nuvarande ekonomiska läge ävensom av deras förslag till Hornborgafrågans lösning — vidare anført:

»Jämväl enligt lantbruksstyrelsens uppfattning är det otvivelaktigt ett intresse av stor betydelse, att den s. k. Hornborgafrågan bringas ur världen, i främsta rummet med hänsyn därtill, att ett fortsättande under längre tid av det nu rådande osäkerhetstillståndet icke torde kunna undgå att till slut medföra i första hand ödeläggande verkningar för jordbruket i trakten men samtidigt också svåra ekonomiska följder jämväl för andra av detta jordbruk beroende näringsgrenar. Ur dessa synpunkter anser sig lantbruksstyrelsen böra förorda, att statsmakterna, utöver vad redan skett, lämna ekonomiskt stöd till förverkligande av det med förlikningsförslaget avsedda syftemålet. I detta sammanhang må erinras, att företaget hittills åtnjutit statsunderstöd med sammanlagt 669,930 kronor, varav 350,000 kronor såsom statsbidrag utan återbetalningsskyldighet, 269,930 kronor såsom lån från odlingslånefonden samt 50,000 kronor såsom räntefritt lån från undsättningsfonden. Å förstnämnda lån har, enligt vad lantbruksstyrelsen inhämtat i statskontoret, företaget i ränta och amortering hittills inbetalat 336,883 kronor 12 öre, varefter återstående annuiteter å lånet uppgå till 108,945 kronor 35 öre. Lånet från undsättningsfonden skall av företaget återbetalas med 25,000 kronor före utgången av år 1938 och med återstående 25,000 kronor före utgången av år 1939.

Emellertid synes en medverkan från statens sida till genomförande av det nu föreliggande förlikningsförslaget böra ske allenast under den förutsättningen, att nämnda förslag kan visas innebära en ej endast för de i företaget intresserade parterna fördelaktig utan jämväl från det allmännas synpunkt möjligast förmånlig lösning av de genom sänkingsföretaget uppkomna tvistefrågorna.

Lantbruksstyrelsen har icke blivit av vad i förlikningsmännens utredning anförts övertygad om att det nu framlagda förslaget till förlikning uppfyller dessa krav.

Vid bedömandet huruvida så är förhållandet synes närmast böra undersökas, vilka uppoffringar ett genomförande av högsta domstolens i förlikningsförslaget omnämnda dom av den 22 februari 1932 skulle kräva av företagens delägare och det allmänna. Genom nämnda dom har sänkingsföretaget förpliktats, bland annat, att uppföra en dammbyggnad i Hornborgasjöns utlopp och reglera vattenavrinningen ur sjön enligt i domen angiven tappningsplan. Någon utredning rörande kostnaderna för dessa åtgärder har likväl icke lämnats i förlikningsförslaget, och den för avgivande av lantbruksstyrelsens utlåtande i ärendet knappt tillmätta tiden medgiver icke verkställande av sådan utredning genom lantbruksstyrelsens försorg. Vilka uppoffringar staten kunde finnas böra ikläda sig för att möjliggöra för företaget att verkställa i domen föreskrivna arbeten m. m. låter sig därför i det skick ärendet nu föreligger icke bedöma.

Emellertid torde det finnas anledning erinra om vad i Västerbygdens vattedomstols den 9 juni 1928 meddelade dom i det genom högsta domstolens förberörda dom avdömda målet anförts rörande verkningarna av de åtgärder för reglering av vattenavrinningen ur sjön, som av vattendomstolen föreskrivits, och som sedermera fastställts av högsta domstolen med vissa smärre ändringar, vilka synas vara i huvudsak till sänkingsintressenternas förmån.

I den mån vattenverksintresset skulle komma att beröras av ifrågavarande regleringsåtgärder har vattendomstolen ansett, att avrinningen från sjön ej komme att försämrats till skada för verken, därest dammen utfördes och vattenreglering m. m. ägde rum i sjön på angivet sätt.

Beträffande åter frågan, huruvida den genom sjösänkningen åsyftade torrläggningen av markerna vid Hornborgasjön kunde vinnas, därest ifrågavarande vattenreglering i sjön komme till stånd, har vattendomstolen funnit det vara i målet fullt utrett, att sjösänkningens syfte varit att till ändamålsenligt djup torrlägga de marker kring sjön, som efter den på 1870-talet verkställda sjösänkningen brukats som åker, och att sålunda den torrläggning av madmarker och vissa delar av sjöbottnen, som ägt rum, ej ingått i företagens syfte utan allenast vore att anse såsom en följd av de arbeten för vinnandet av det verkliga syftet med sjösänkningen, vilka synemånen ansett ändamålsenliga. Efter undersökning av de i företaget ingående markerna och deras torrlägningsbehov har vattendomstolen funnit, att även de lägst belägna delarna av ifrågavarande marker kunde, därest regleringsåtgärderna komme till stånd, avdikas till ett djup av omkring 0,9 meter. Vattendomstolen hade ansett nämnda avdikningsdjup vara ändamålsenligt för dessa, av torvjord bestående marker, varjämte domstolen uttalat den uppfattningen, att regleringsåtgärderna kunde antagas för stora delar av sagda markområden bliva till gagn i sådant avseende, att grundvattenståndet i jorden kunde under vegetationsperioden hållas så högt, att den behövliga fuktigheten vunnas. Vattendomstolen hade förty funnit utredningen i målet föranleda till antagande att den

ifrågasatta regleringen kunde äga rum samtidigt med det att syftet med sjöns sänkning vunnnes.

Vad slutligen anginge frågan om förhållandet mellan värdet å den skada, som kunde genom åtgärderna förhindras, å ena sidan, samt de i anledning av regleringsåtgärderna uppstående kostnader och förluster, vilka senare vattendomstolen ansett utgöras huvudsakligen av minskning i beräknat förbättringsvärde å landvinningar och annan av åker ej bestående mark, tillhörig delägarna i sänkingsföretaget, å andra sidan, har vattendomstolen på grund av den i målet företagna utredningen funnit det böra för visst antagas, att ifrågavarande kostnad och förlust komme att visa sig icke stå i oskäligt förhållande till värdet å skadan för vattenverken, om åtgärderna ej vidtoges.

Denna av vattendomstolen uttalade uppfattning om de föreslagna regleringsåtgärdernas berättigande och verkningar har, så vitt lantbruksstyrelsen kunnat finna, icke jävats i de domslut, vilka under målets fortsatta handläggning meddelats av vattenöverdomstolen och Kungl. Maj:t.

Vad sålunda anförts om verkningarna av de regleringsåtgärder, vilka av högsta domstolen föreskrivits, ger enligt lantbruksstyrelsens uppfattning vid handen, att ett frångående av denna dom och en lösning av Hornborgafrågan efter andra linjer bör sättas i fråga, endast under förutsättning att giltiga skäl därtill visas föreligga. Lantbruksstyrelsen kan för sin del icke finna, att, när förlikningsmännen i sitt nu framlagda förslag frångått nämnda dom, den härför anförda motiveringen ger intryck att vara fullt bärande. Särskilt må framhållas, att densamma icke erbjuder tillräckligt underlag för att med önskvärd grad av tillförlitlighet må kunna bedömas, huruvida icke ett verkställande av högsta domstolens dom skulle kunna komma till stånd med mindre ekonomisk uppoffring från statens sida än enligt det nu framlagda förlikningsförslaget, även för den händelse att företagets intressenter icke skulle belastas med högre kostnader för tvistens avvecklande än vad nu ifrågasatts.

På grund av vad ovan anförts finner lantbruksstyrelsen för sin del frågan om anvisande av statsmedel till genomförande av förlikningsförslaget böra avgöras, först sedan närmare utredning i ovanberörda avseenden föreligger.»

Statskontoret har i yttrande den 5 maj 1933 anført i huvudsak följande.

Även om man bortsåge från den omständigheten, att undsättningsfonden icke gärna kunde för nu ifrågavarande ändamål och till mer än en fjärdedel av sitt kapitalbelopp anlitas utan att fara förelåge, att tillgång saknades vid inträffande av sådana olyckshändelser, vilkas följder fonden egentligen vore avsedd att mildra, så måste i alla händelser starka betänkligheter framträda vid ett närmare övervägande av förslagets innebörd. Det kunde visserligen icke tillkomma statskontoret att söka finna någon utväg för anskaffande av medel till det föreslagna anslaget; men under nuvarande förhållanden, då nästan varje anslag å budgeten vore föremål för nedpressning, förefölle det statskontoret, som om utsikt att å nästkommande budgetårs stat bereda utrymme för ifrågavarande anslag knappast förefunnnes.

Vid undersökning av frågan, huruvida det som kunde vinnas med förlikningsförslaget stode i rimligt förhållande till kostnaderna för dess genomförande, funne man å ena sidan att Hornborgasjön på grund av den fortgående igenväxningen inom kort kunde väntas bli oduglig till vattenmagasin och å andra sidan att det kunde sättas i fråga om det under nuvarande förhållanden kunde löna sig att odla den torrlagda arealen.

Med hänsyn till dessa omständigheter skulle det rent av kunna ifrågasättas, huruvida icke — även om en återgång till förhållandet före sjöns senaste sänkning måhända icke vore eftersträvansvärd — man dock skulle kunna nöja sig med en något mindre sänkning av sjöytan i stället för att offra betydande medel på uppehållet av den nuvarande sjönivån. Att staten icke heller då kunde undgå nya kostnader för detta företag, dock av jämförelsevis mindre omfattning, torde vara ganska säkert; återstående fordringsbeloppen på de båda odlingslånen finge nog efterskänkas, och tillika torde väl något anslag erfordras för vidtagande av anordningar vid Flians avlopp ur Hornborgasjön för att avrinningen skulle komma att motsvara förhållandet före senaste sjösänkningen. Däremot förefölle det, som om staten knappast skulle hava anledning att i vidare mån än som innefattades i vattenavrinningens återställande ingripa i tvisten mellan sänkingsföretaget och vissa fallägare i Flían. I alla händelser måste fallägarnas anspråk i betraktande av den föreliggande situationen vid deras vattenmagasin förefalla alltför höga.

Därest emellertid saken funnes böra ordnas på sätt förlikningsmännen föreslagit, ville statskontoret allenast framhålla angelägenheten av att undsättningsfondens medel icke under någon längre tid bundes vid ifrågasvarande företag.

Av den förebragta utredningen synes framgå, att en sänkning av Hornborgasjön vid tiden omkring sekelskiftet varit nödvändig för att skydda odlad jord för skada av översvämningar, och sakkunniga uttalanden berättiga till den slutsatsen, att den under åren 1900—1902 utarbetade torrlägningsplanen jordbrukstekniskt sett varit väl avvägd. Hade alltså sänkingsföretagets verksamhet fått fortlöpa normalt, är det antagligt, att sjösänkningen även ekonomiskt blivit ett för bygden gagnande företag. Genom en serie olyckliga och säregna omständigheter har emellertid sjösänkningen — oaktat att syftet med densamma vunnits — utvecklat sig till ett såväl för delägarna i företaget som för andra personer synnerligen förlustbringande företag. Härtill har framför allt bidragit de rättegångar, som ägare av vattenfall och vattenverk i sjöns avloppså Flían kort före sänkningens fullbordan anhängiggjorde mot sjösänkingsföretaget, vilka rättegångar gått ut på att få sänkingsförrättningen ogiltigförklarad gent emot fallägarna samt att antingen få sjöns avlopp återställt i dess skick före sänkningen eller att få till stånd andra åtgärder till reglering av vattenavrinningen. Rättegångarnas hittillsvarande resultat är, att det förrättningsutlåtande, på grund av vilket sänkningen kom till stånd, genom högsta domstolens dom den 3 december 1920 förklarades vara utan verkan mot vattenverksägarna, varjämte sjösänkingsföretaget, genom samma domstols dom den 22 februari 1932, gent emot vattenverksägarna förpliktats att vid sjöns utlopp uppföra en regleringsdamm och att tåla viss vattenreglering i sjön. Dessa rättegångar, av vilka en ännu ej är slutförd, hava, förutom att de för sänkingsföretaget medfört stora direkta utgifter, verkat hindrande och återhållande på tillgodogörandet av sänkingsresultatet. Inför utsikten att företaget av domstol ålades att

Departements-
chefen.

åter dämna upp sjön har den enskilde delägaren i företaget icke vågat fullfölja avdikningen av sin marker i enlighet med den ursprungliga planen. Enär det genom rättegångarna blivit klarlagt, att fallägarna genom sjösänkningen åsamkats försämrad vattenförsörjning, har företaget att räkna med att bli förpliktadt att utgiva skadestånd till fallägarna för de förluster, dessa genom den försämrade vattenförsörjningen lidit allt sedan 1912, då sänkningen genomfördes.

Av företagets senaste balansräkning framgår, att dess skulder överstiga dess tillgångar med nära 100,000 kronor, och utredningen i övrigt giver vid handen, att större delen av de enskilda delägarna äro synnerligen hårt gäldbundna. Läggas till företagets förenämnda skuldsumma dels det belopp, som åtgår för att bygga och underhålla den i högsta domstolens dom den 22 februari 1932 föreskrivna regleringsdammen, dels de rättegångskostnader, företaget kan komma att ådömas i den ännu pågående rättegången, dels det skadestånd, företaget kan bli ålagt att utgiva till fallägarna för förlorad vattenföring, dels den skada och förlust, som kan åsamkas företaget och dess delägare genom ett återuppdämmande av sjön, dels ock den oguldna delen av odlingslånen, är det uppenbart, att skulderna komma att uppgå till sådana belopp, att deras utkrävande av delägarna skulle för de allra flesta av dem medföra ekonomisk undergång. Att den ekonomiska situation, i vilken delägarna sedan flera år levat och som de för närvarande leva i, skall vara ägnad att hos dem framkalla missmod och oro för framtiden är uppenbart, och det är givet, att det nuvarande tillståndet verkar hämmande på jordbruksnäringen i trakten. I samma riktning måste den omständigheten verka, att de i företaget ingående fastigheterna, på grund av det gäldansvar, som delägarskapet i företaget medför, äro svåra eller omöjliga att avyttra. Detta måste i sin tur inverka på fastighetskrediten. Lämnas företaget och fallägarna att på egen hand i rättegångsväg göra upp sina mellanhavanden, lärer ett avsevärt antal år komma att förflyta, innan rättegångarna slutförts och delägarna i företaget vunnit klarhet om vad som på en var av dem slutligen belöper av företagets skulder. Det beträngda läge, i vilket flertalet sänkingsdelägare redan nu befinner sig, kommer givetvis i väntan på slutförandet av nämnda rättegångar att förvärras och måhända leda till ekonomiskt sammanbrott för hela företaget.

Av det nu anförda framgår, att det är av synnerligen stort intresse såväl för bygden som för det allmänna, att företagets mellanhavanden med fallägarna *utan uppskov* regleras.

Det av utredningsmännen för sådant ändamål framlagda och av parterna i princip godtagna förlikningsförslaget förutsätter, att sjön skall förbli i sitt sänkta skick. Anledningen till att förlikningsförslaget bygger på denna grund är, att parterna själva begärt ett förlikningsförslag efter sådan linje, att ett sådant förslag medger den snabbaste lösningen, samt att utredningsmännen själva funnit en dylik anordning ändamålsenlig

även ur övriga synpunkter. En lösning, som bygger på denna grund, torde väl också vara den enda, till vars realiserande staten numera bör bidraga. Det är givet, att sjöns bibehållande i avsänkt läge medför större nytta för jordbruket än en större eller mindre återuppdämning av sjön, som för övrigt icke kan åstadkommas annat än efter så lång tidsutdräkt, att åtgärden blir onyttig såsom botemedel mot det nuvarande betryckta läget i orten. Även om — såsom vattenöverdomstolen yttrat i sin dom i målet angående regleringsdammen — »väsentliga delar av torrläggningens vinsten kunna räddas», om en sådan reglering, som den av högsta domstolen sedermera föreskrivna, kommer till stånd, är dock att märka, att en sådan reglering enligt utredningsmännens beräkningar skulle förstöra jordvärden till ett belopp av omkring 250,000 kronor. Vilka ekonomiska konsekvenser en sådan reglering i övrigt skulle medföra kan ej på förhand avgöras, men anledning saknas till antagande, att anspråken på statens bistånd i sådant fall skulle bliva mindre. För sjöns bibehållande i avsänkt läge talar även den omständigheten, att sjöns lämplighet såsom reservoar för nedanförliggande vattenverk kan starkt ifrågasättas, under det att en kanalisering i sjöbottnen i enlighet med utredningsmännens förslag synes vara ägnad att i avsevärd grad förbättra vattenverkens vattenförsörjning. Att nu utan tvingande skäl rubba på ett tillstånd, som varat mer än tjugu år och efter vilket ett stort antal människor inrättat sig, kan ej heller vara lyckligt.

Utredningsmännen hava funnit, att ett avvecklande genast av företags och fallägarnas mellanhavanden icke kan åstadkommas med mindre staten lämnar bidrag därtill. På grund av det synnerligen beträngda läge, i vilket företaget och största delen av delägarna befinna sig, och med hänsyn till de i samband med syneförrättningen förekomna särskilda omständigheter, som i detta fall medverkat till den uppkomna situationen, finner jag det billigt, att staten träder hjälpande emellan. Kan en uppgörelse *nu* åstadkommas, medför det även den fördelen, att vidlyftiga rättegångar komma att avlastas från domstolarna.

I avseende å statsunderstödet storlek tillstyrker jag, att staten, utöver det belopp å 25,000 kronor som kan påräknas från enskilt håll, tillskjuter 675,000 kronor att utgå med 550,000 kronor i form av bidrag åt företaget utan återbetalningsskyldighet och med 125,000 kronor såsom räntefritt lån till företaget.

Väl är slutligt förlikningsavtal ännu icke åstadkommet, i det att summan av de ersättningsanspråk, som rests från vattenverksägarnas sida, överstiger det belopp, som skulle bliva tillgängligt för fallägarnas förnöjande, därest staten lämnar bidrag i den utsträckning jag nyss föreslagit, men, såsom av utredningsmännens betänkande framgår, torde det finnas utsikter att åstadkomma en ändamålsenlig uppgörelse av parternas mellanhavande, blott de av utredningsmännen såsom nödiga ansedda medlen bliva disponibla.

Vad slutligen angår sättet för nämnda statsunderstöds anvisande får jag, efter att härom hava samrått med chefen för finansdepartementet, föreslå, att berörda belopp, 675,000 kronor, i sin helhet anvisas såsom anslag å riksstaten. Av beloppet torde lämpligen 550,000 kronor böra uppföras såsom extra reservationsanslag å nionde huvudtiteln, medan 125,000 kronor torde böra upptagas under utgifter för kapitalökning såsom kapitalökning å fonden för låneunderstöd samt med hänsyn till räntefriheten utgå av andra statsinkomster än lånemedel. Rörande anslagens närmare användning torde Kungl. Maj:t få meddela erforderliga föreskrifter, därvid torde böra iakttagas, att den tid, inom vilken det räntefria lånet skall vara återbetalat, ej må bestämmas senare än till 1945.

Under åberopande av det anförda och under framhållande att ärendet synes jämlikt § 54 riksdagsordningen kunna, utan hinder av att den för propositioners avlämnande till riksdagen i allmänhet stadgade tid gått till ända, föreläggas riksdagen, hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att för ernående av förlikning i tvisterna mellan Hornborgasjöns sänkningsföretag och fallägare i ån Fljan anvisa för budgetåret 1933/1934

dels under nionde huvudtiteln ett extra reservationsanslag av 550,000 kronor;

dels ock till kapitalökning å fonden för låneunderstöd ett reservationsanslag av 125,000 kronor, att utgå av andra statsinkomster än lånemedel.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition i ämnet av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Rune Thygesen.